

Doi: 10.56737/2953-7843-2024.05-12

ՀԱՅԿ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
Միաբան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի
ԳՀՃ ասպիրանտ

Ս. ՄԵԼԻՏՈՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԱՐԴԵՑԻՆ ԵՒ ՆՐԱ «ՋԱՏԿԻ ՍԱՍԻՆ» ԵՐԿՐ՝

Մեկիտոն Սարդեցու կենսագրության մասին շատ տեղեկություններ չեն պահպանվել: Հիշատակելի է, որ նա 160–180 թթ. եղել է Կիդիայի Սարդ փառափ եպիսկոպոսը: Պոլիկրատ Եփեսացին, որը Մեկիտոնին ժամանակակից նշանավոր եպիսկոպոսներից էր, Եսեբիոսի «Եկեղեցական պատմության» մեջ պահպանված նամակներից մեկում բնութագրում է Մեկիտոնին որպես մի ականավոր այր, որ «Հոգևոր Սրբով վարէր զամենայն ժամանակն»²: Կինեղով սրբակենցաղ մարդ՝ նա ժամանակի մեծամունդ եկեղեցական գործիչներից էր եւ մեծ հեղինակություն էր վայելում: Մեկիտոնի մահվան մասին եւս շատ մանրամասներ չեն արձանագրվել: Պոլիկրատի՝ Վիկտոր Պապին հասցեագրած վերոնշյալ նամակից տեղեկանում ենք, որ Մեկիտոնը մահացել էր թաղվել է Սարդ փառափում³:

Մեկիտոնի առաջին գործերից է համարվում «Ջատագովություն»-ը, որը նա ուղղում է Մարկոս Ավրելիոսին: Սրանից պահպանվել է երեք հատված Եսեբիոսի պատմության չորրորդ գրքի ԻԶ. գլխում⁴: Այստեղ Մեկիտոնը ներկայացնում է փրիստոնությունը որպես փիլիսոփայություն, որը ծագել է բար-

^{1*} Ստացվել է՝ 25.04.2024, գրախոսվել է՝ 3.05.2024: Էլ. հասցե՝ sargsyan8071@mail.ru:

² «Եսեբիոսի Կեսարացոյ Պատմութիւն Եկեղեցոյ յեղեալ յասորոցն ի հայ ի հինգերորդ դարու պարգաբանեալ նոր թարգմանութեամբ ի յոյն բնագրէն ի ձեռն Հ. Աբրահամ վ. Ճարեան ի Մխիթարեանց», Վենետիկ, 1877, դպ. Ե., գլ. ԻԴ., էջ 396–397: Տե՛ս նաեւ Ա. STEWART-SYKES, The Lamb's High Feast: Melito, Peri Pascha And The Quartodeciman Paschal Liturgy At Sardis, Brill, 1998, էջ 1–4:

³ Տե՛ս «Եսեբիոսի Կեսարացոյ Պատմութիւն Եկեղեցոյ», դպ. Ե., գլ. ԻԴ., էջ 396:

⁴ Տե՛ս Անդ. դպ. Դ., գլ. ԻԶ., էջ 302–308:

բարոսների մեջ, բայց հասել է իր ծաղկման գագաթնակետին Հռոմեական կայսրության օրոք: Մելիտոնը խնդրում է կայսրին, որ նա վերանայի փրստոնյաներին ուղղված իր մեղադրանքները եւ հրաժարվի նրանց դեմ միաված հրամանագրից: Նա պնդում է, որ փրստոնությունը ոչ մի կերպ չի թուլացրել կայսրությունը, որը շարունակել է զարգանալ՝ չնայած փրստոնության մեծածավալ տարածմանը: Սարդեցին դժգոհում է, թե ինչպես են նոր հրամանագրերով աստվածապաշտները հալածվում, փրստոնյաները՝ բացահայտ թալանվում: Սակայն այս ժամանակվա փրստոնյաների տառապանքը հիմնականում կապված էր ոչ թե մարմնական հալածանքի, այլ հարկերի բարձրացման հետ: Այնուամենայնիվ շատ հաճախ փրստոնյաները հալածվում էին նաեւ մարմնապես: Նրանք ստիպողաբար մասնակցում էին մի շարք ծիսական արարողությունների, որոնցից դաժանագույնը երեխաներին ուտելու սովորությունն էր⁵:

Այսպես՝ Մելիտոնը նպատակ ուներ փրկելու փրստոնյաներին եւ փոխելու հույների կարծիքը նրանց մասին՝ ցույց տալով, թե ինչպես է փրստոնեական միտքն ի սկզբանե ծաղկել հեթանոսների մեջ: Դրա շնորհիվ Մելիտոնը համոզեց կայսրին՝ վերանայելու իր փաղափականությունը, քանի որ ըստ նրա՝ փրստոնությունը միայն մեծություն եւ հաջողություն էր բերում Հռոմին:

Հայտնի է նաեւ նույն պատմիչից պահպանված «Ծաղկափառ» երկը, որը մեծապես արժեքավոր է, քանի որ ներկայացնում է Բ. դարում փրստոնյաների ընդունած Հին Կտակարանի կանոնը: Եւսեբիոսի պատմության մեջ հիշատակվում են նաեւ Մելիտոն եպիսկոպոսի գրչին պատկանող կորած գրքերի մի շարք վերնագրեր, որոնցից են՝ «Եկեղեցու մասին», «Տերունական օրվա մասին», «Հավատքի մասին», «Մկրտության մասին», «Արարածների մասին», «Ճշմարտության մասին», «Հավատքի եւ Քրիստոսի ծննդյան մասին» եւ այլ գործեր⁶:

Անշուշտ, Մելիտոնի համբավը՝ որպես հմուտ գրողի, հասնում է մինչեւ միջնադար: Ահա, թե ինչու ժամանակի ընթացքում նրա գրչին վերագրեցին բազմաթիվ կեղծ գործեր՝ դրանց հեղինակություն հաղորդելու համար: Ցավով, նրա ստեղծագործություններից որոշ պատառիկների մեծ ծանոթ ենք՝ շնորհիվ այլ մատենագիրների պահպանած տեղեկությունների:

⁵ *Stu S. G. HALL*, Melito of Sardis: On Pascha And Fragments. Oxford University Press, 1979, էջ 63, 65:

⁶ *Stu* «Եւսեբիոսի Կեսարացոյ Պատմութիւն Եկեղեցոյ», *դպ. Դ., գլ. ԻԶ. էջ 303*:

Զատիկի մասին» գործը գրվել է Բ. դարում (160–170 թթ. միջակայքում), որի հիմնական մասը հայտնաբերել է 1940 թ. հրատարակել է Բոնները⁷: Նա այս գործը ժողովել էր երկու առանձին հավաքածուներից եւ վերնագրել «Ձարչարանի մասին»⁸: Հետագայում գրեթե ամբողջական բնագիրը հայտնաբերում է աշխարհին է ներկայացնում Տեստուզը 1960 թ. Bodmer XIII պապիրուսից⁹, որն ուներ «Մելիտոնի Զատիկի մասին» վերնագիրը: Ոմանք պնդում են, որ այն փարոգ կամ ճառ չէ, այլ հիմնված է հագադայի վրա, որը վերապատմում է Աստծու գործերի մասին հրեական Պատեֆի ժամանակ¹⁰: Գործը բաղկացած է 105 տներից: Այն սկսվում է փոփոխական բանով, որից հետո նկարագրվում է հրեական Զատիկը, այնուհետեւ ներկայացվում Հին Կտակարանի տիպի եւ Նոր Կտակարանի ճշմարտության հարաբերությունը, իսկ վերջում երկն ավարտվում է հարուցյալ Քրիստոսի հաղթանակով:

Դատելով գործից՝ կարելի է հստակ ասել, որ նա խորությամբ ուսումնասիրել է հոեոտորաբանությունը, որն ակնհայտորեն ասիական դպրոցին է բնորոշ¹¹: Հիրավի, մեծ նմանություն կա Մելիտոնի եւ իր ժամանակակից հոեոտորների միջեւ: Այսպես մի քանի հոեոտորական միջոցներ է նշում, որոնք կիրառել է Մելիտոնը «Զատիկի մասին» երկի մեջ.

1. Homoioteleuton / հոմոյոտելետոն (նույն կերպով վերջացող տողեր)
2. Homoiarcton / հոմոյարկտոն (նույն կերպով սկսվող տողեր)
3. Paronomasia in antithesis / պարոնոմազիա հակաթեզում (բառախաղ, որի միջոցով հակադրություն է ստեղծվում)¹²:

Մելիտոնի ծնվելուց շատ առաջ՝ Ալեքսանդր Մակեդոնացու օրոք, Կղիսյի թագավորության մայրաքաղաք Սարդիսը հելլենացվել էր՝ ամբողջովին դառնալով հունական ֆաղափ¹³: Եւ հավանական է, որ Մելիտոնի հոեոտորական արվեստում մեծ ազդեցություն են ունեցել երկու ստոիկ փիլիսոփա-

⁷ S^{ku} C. H. LYNN, The Peri Pascha Attributed to Melito of Sardis: Setting, Purpose, and Sources. Brown Judaic Studies, 2000, էջ 6–7:

⁸ S^{ku} “On Pascha Meliyo of Sardis”, translated, introduced, and annotated by Alistair Stewart-Sykes, New York, 2001, էջ 9:

⁹ S^{ku} M. TESTUZ, Papyrus Bodmer XIII. Méliton de Sardes. Homélie sur la Pâque, manuscrit du IIIe siècle, Bibliotheca Bodmeriana, Cologny-Genève, 1960.

¹⁰ S^{ku} A. STEWART-SYKES, The Lamb’s High Feast, էջ 72:

¹¹ S^{ku} “On Pascha Meliyo of Sardis”, translated, introduced, and annotated by Alistair Stewart-Sykes, էջ 14:

¹² S^{ku} անդ, էջ 14–15:

¹³ S^{ku} A. STEWART-SYKES, The Lamb’s High Feast, էջ 8:

ներ՝ Կլեանթեսը եւ Պոսեյդոնիոսը: Սրանից զատ՝ Մելիտոնը նաեւ տիրապետում էր Հոմերոսի այլաբանական մեկնաբանության եղանակին, քանի որ սովորել էր սոփեստների մոտ¹⁴: Ժամանակի բոլորն ֆնմարկվող հարցերից էր այն, թե արդյոք բոլորը պետք է միատեսակ եւ նույն օրը տոնեն Ջատիկը: Մելիտոն կարծում էր, որ քրիստոնեական Ջատիկը պետք է նշվի նիսան ամսի 14-ի երեկոյան՝ հրեական Պասեֆի հետ միաժամանակ, սակայն Նիկիայի Տրեգերաժողովը հետագայում այլ կերպ որոշեց (Հիսուս Քրիստոսի Հարությունը պետք է անպայմանորեն նշվի կիրակի օրը)¹⁵: Իրապես Մելիտոնի հրեական ծագումը եւ ստոյիցիզմին հարելն էր, որ նպաստեցին նրա այն համոզմունքին, թե քրիստոնեական Ջատիկը պետք է նշվի հրեական Պասեֆի հետ միաժամանակ:

Ենթադրվում է, որ Մելիտոն Սարդեցին կրում է Հովհաննես Ավետարանչի ազդեցությունը: Այս իրողությունն ակնհայտ կերպով երևում է հատկապես Մելիտոնի քրիստոսաբանական ըմբռնումներում, որտեղ իրենց արտացոլումն են գտել Հովհաննես Ավետարանչի պատկերացումները¹⁶: Ահա «Ջատկի մասին» գործում Մելիտոնն Ավետարանչի նման ընդգծում է Քրիստոսի եւ Հայր Աստծու միասնությունը¹⁷: Մելիտոնը հայտարարում է, որ Քրիստոս միաժամանակ է՛ւ Աստված է, է՛ւ կատարյալ Մարդ: Գրելով Մարկիոնի դեմ՝ Սարդեցին մատնանշում է Քրիստոսի ճշմարիտ մարդկությունը՝ հակադարձելով այն պնդմանը, որ Հիսուս պարզապես աստվածային էակ է: Մելիտոնը չի մարդակերպում Քրիստոսի աստվածային էությունը՝ պահպանելով աստվածային եւ մարդկային բնությունների հատկությունները՝ ամբողջովին անշփոթ եւ անխառն: Թեեւ նա նկարագրում է յուրաքանչյուր բնության հատկանիշներն առանձին, սակայն միեւնույն ժամանակ շեշտադրում է Քրիստոսի երկու բնությունների անբաժանելի միությունը¹⁸: Կինելով «պատմական տիպաբանության» մեթոդի ամենանշանավոր ջատագովը¹⁹՝ նա Ադամին ներկայացնում է իբրեւ Քրիստոսի նախատիպ, իսկ հինկտակարանյան Ջատիկը՝ որպես նոր եւ փրկագործող Ջատկի նախապատկեր:

¹⁴ *Տէս անդ*, էջ 84–86:

¹⁵ *Տէս* C. H. LYNN, The Peri Pascha Attributed to Melito of Sardis, էջ 22:

¹⁶ *Տէս* A. STEWART-SYKES, The Lamb's High Feast, էջ 14:

¹⁷ *Տէս անդ*, էջ 16:

¹⁸ *Տէս* S. G. HALL, Melito Of Sardis: On Pascha And Fragments, էջ 69, 71:

¹⁹ *Տէս* "ON PASCHA MELIYO OF SARDIS", translated, introduced, and annotated by Alistair Stewart-Sykes, էջ 31:

Անշուշտ, դյուրին մեկնաբանելի չեն նրա փաստաստանական հայացքները, բայց միեւնույն ժամանակ դրանք վնիտ ու մաքուր են՝ լցված առաքելական անաղարտ ճշմարտություններով:

Ժամանակի ընթացքում «Զատիկի մասին» երկը թարգմանվել է ընթերցողին է մատուցվել տարբեր լեզուներով: Ժամանակի բարձր գնահատանքի շնորհիվ է, որ այն այժմ առկա է լատիներեն, ասորերեն, ղպտերեն եւ այլ լեզուներով:

Այսու՝ հայ իրականության մեջ դրա վերստին արժեւորման հրամայականն է, որ ստիպել է մեզ այս մեծարժեք գործը հայերեն թարգմանել եւ մեր լսարանին ներկայացնել:

Մեր թարգմանությունը կատարվել է վերոնշյալ երկի հունարեն ֆննական բնագրի հիման վրա²⁰: «Զատիկի մասին» երկը հայերեն թարգմանելիս փորձել ենք առավելաբար պահպանել բնագրի եւ՝ փերականական, եւ՝ լեզվական նրբությունները: Այդուհանդերձ՝ թարգմանությունն առավելապես իմաստային բնույթի է²¹:

²⁰ “On Pascha and fragments”, text and translations edited by Stuart George Hall (General Editor՝ Henry Chadwick), Oxford, 1979.

²¹ Մեր շնորհակալությունն ենք հայտնում Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի Հին հունարենի դասախոս տիկին Ալվարդ Բարխուդարյանին՝ սույն թարգմանության վերաբերյալ կատարած շահեկան դիտարկումների համար:

